

АКТУАЛІЗАЦІЯ СТАНУ САМОТНОСТІ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ПЕРСОНАЖА НА ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОМУ РІВНІ

Висвітлюється один із лінгвопрагматичних аспектів відображення стану самотності персонажа, а саме – рівень інтертекстуальних зв'язків. Категорія інтертекстуальності як провідний принцип постмодерністських текстів дозволяє розглядати графічні маркери і прямі посилання як експліцитні інтертекстуальні маркери, що актуалізують стан самотності.

Ключові слова: інтертекстуальність, маркованість, експліцитний маркер, акцентуалізація шрифтом.

Актуальність статті визначається відповідністю пріоритетному в сучасному мовознавстві когнітивно-дискурсивному підходу до вивчення мовних явищ, а також антропоцентричним принципом лінгвістичних досліджень.

Мета полягає у виявленні специфіки актуалізації стану самотності постмодерністського персонажа на рівні інтертекстуальних зв'язків.

Матеріалом дослідження слугували романи представниці французького постмодернізму Амелі Нотомб "Attentat" і "Mercure".

Об'єктом пошуків виступають мовні способи репрезентації стану самотності постмодерністського персонажа.

Предметом статті є експліцитні маркери інтертекстуальності, що актуалізують стан самотності персонажа.

Наукова новизна полягає у тому, що дослідження стану самотності персонажа на рівні інтертекстуальних зв'язків проводиться вперше.

Постановка загальної проблеми. Загальна проблема нашої розвідки полягає у спробі виявити і представити стан самотності персонажа на графічному й семантичному рівнях, тобто за допомогою маркерів, акцентуалізованих шрифтом, і прямих текстових посилань відповідно. Розв'язання поставленої проблеми сприятиме змалюванню цілісного образу персонажа.

Завданням запропонованої статті є виявлення експліцитних маркерів актуалізації стану самотності персонажа.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Текст як генератор смислів [4, с. 154] повинен включати мінімум дві інтегровані структури, що по-різному моделюють стан самотності персонажа. Присутність у постмодерністських текстах інтертекстуальних зв'язків із творами класиків літератури забезпечує породження нових смислів.

У прагматичному плані інтертекстуальність виступає як специфічна стратегія співвіднесено-

сті з іншими текстами, як той спосіб, яким один текст актуалізує у своєму внутрішньому просторі інший, виражаючи авторський задум. Іншими словами, інтертекстуальність покриває всю шкалу можливих віртуальних взаємноспрямованих відношень між текстами або їх частинами [6, с. 179]. У такому смислі інтертекстуальність можна розглядати як категорію "розгерметизації" і відкритості тексту, оскільки завдяки їй текст здатен вступати у відношення "живої подібності" з іншими текстами [там само]. Відтак, очевидним постає так звана маркованість (термін В.С. Чернявської) тексту, що передбачає наявність на фонетичному, лексичному, синтаксичному, стилістичному, композиційному рівнях лінгвістичних сигналів міжтекстового діалогу [6, с. 197]. Порушення однорідності текстової тканини слугує разом привернення уваги реципієнта. Маркованість означає такий собі "шов" у текстовому цілому, що робить видимим з'єднання "свого" й "чужого" [6, с. 199].

Якщо мова йде про безпосередній вплив текстових систем одна на одну, то маємо справу з експліцитними маркованими посиланнями на чужий конкретний текст, з одного боку, або на текстотвірну модель, за якою побудований цей текст, – з іншого [6, с. 212].

Посилання на інший текст може бути відмічене особливим типографським кодом, а в семантичному плані – через згадку заголовка твору або його автора [5, с. 47]. На графічному рівні в аналізованих нами романах такими маркерами є акцентуалізація шрифтом [2, с. 156].

Однією з важливих функцій інтертекстуальності, зокрема в романі, є характеристика персонажів; завдяки інтертексту вона набуває достовірності. Так, персонаж може згадати будь-який літературний твір; коли в оповіді міститься вказівка на коло його читання, це дозволяє уточнити, наприклад, особливості його психіки, змалювати предмет його постійних турбот або нав'язливу ідею, що переслідує його; також з'являється можливість вказати на багатство його знань, на компетентність у питаннях культури, а це, в свою чергу, уможливорює визначення його належності до певного соціального середовища [5, с. 114]. Однією з улюблених книг персонажа роману "Attentat" Епіфана є "Пармська обитель": *Je me couchai avec La Chartreuse de Parme, l'un de mes livres préférés* [1, с. 98]. На графічному рівні назва роману Стендаля позначена Амелі Нотомб змі-

ною шрифту, а саме – курсивом, що розглядається нами як маркер інтертекстуальності і виконує функцію привертання уваги читача до згаданого роману. Ситуація, в якій Епіфан лягає в ліжку з “Пармською обителлю” (*je me couchai avec La Chartreuse de Parme*), близька до ситуації Фабріціо дель Донго. Персонаж Стендаля перебуває в багатомісячному ув’язненні без жодних зв’язків із зовнішнім світом. Епіфан відгородився від світу за допомогою придбаних в аптеці берушів: *Je voulais être seul de m’offrir un cadeau dont je rêvais depuis mon enfance : des boules Quiès. L’après-midi du 31 décembre, j’allai m’en acheter à la pharmacie. Je fus émerveillé par la beauté de la boîte, par le mystère de ses hiéroglyphes. [...] Avec solennité, je les enfonçai dans mes conduits auditifs. Un miracle se produisit: le monde disparut autour de moi. Je devins l’unique réalité existante. [...] Il n’y avait plus que ma solitude fastueuse et érémitique* [1, с. 98]. Бажаючи лишитися на самоті в повній ізоляції від оточуючих (*je voulait être seul*), у передноворічну ніч герой робить собі подарунок, про який мріяв від самого дитинства (*m’offrir un cadeau dont je rêvais depuis mon enfance : des boules Quiès*). Такий дивний подарунок цілком задовольняє бажання Епіфана Отоса – навколишній світ зникає (*le monde disparut autour de moi*), єдиною існуючою реальністю стає сам герой (*je devins l’unique réalité existante*) і, нарешті, лишається тільки його розкішна самотність відлюдника (*il n’y avait plus que ma solitude fastueuse et érémitique*). Лексичні одиниці екзистенційної тематики – *vouloir être seul* (“бажати лишитися на самоті”), *rêver* (“мріяти”), *le mystère* (“таємниця”), *un miracle* (“диво”), *le monde disparut* (“світ зник”), *l’unique réalité existante* (“єдина існуюча реальність”), *ma solitude fastueuse et érémitique* (“розкішна самотність відлюдника”) – створюють ефект невагомості, в яку поринає Епіфан. Відтак, стан персонажа роману А. Нотомб зіставляється зі станом персонажа роману Стендаля, що є прагматичною метою авторки задля більш глибокого розуміння ситуації ізоляції.

У більш глобальному плані, на який, на нашу думку, натякає А. Нотомб, персонажі обох романів знаходяться в замкненому просторі: Епіфан – у психологічному через свою зовнішність, Фабріціо – у фізичному через скоєний злочин.

Фізично і морально відособлена від навколишнього світу героїня роману “Меркур” Хезел, також небайдужа до роману “Пармська обитель”, про що, зокрема, свідчить такий фрагмент:

– *Je vous désennuie, en somme.*

– *Non. On ne peut pas dire que je m’ennuie. J’ai accès à l’immense bibliothèque du Capitaine et j’ai la chance d’adorer lire. C’est de solitude que je souffrais avant votre arrivée.*

– *Que lisez-vous?*

– *De tout. Des romans, de la poésie, du théâtre, des contes. Je relis aussi; il y a des livres qui sont encore meilleurs à la relecture. J’ai lu soixante-quatre fois La Chartreuse de Parme : chaque lecture était plus excitante que la précédente* [2].

Не нудьга, а самотність змушує страждати юну дівчину (*c’est de solitude que je souffrais avant votre arrivée*), порятунком від якої є любов до читання (*j’ai la chance d’adorer lire*). Твердження героїні про те, що вона прочитала роман шістьдесят чотири рази (*j’ai lu soixante-quatre fois La Chartreuse de Parme*), виступає сильним актуалізатором інтертекстуальності не лише завдяки числу, а й знову інтенсифікується зміною шрифту. Незважаючи на величезну бібліотеку (*j’ai accès à l’immense bibliothèque*), Хезел обирає саме роман Стендаля об’єктом свого зацікавлення. Як і в попередньому уривку, простежується ототожнення ситуацій відмежованості від світу, в яких перебувають персонажі А. Нотомб і Стендаля.

Послання, розкидані по всьому тексту, відображають культурний запас знань персонажа й дають точне уявлення про ту бібліотеку, котру він лишив у собі. Їх більша частина дозволяє зрозуміти стратегію засвоєння соціальних кодів, обрану персонажем [5, с. 145]. Наприклад: *A présent, je suis en réclusion pour assassinat. Vu les lenteurs de la justice, le procès n’aura lieu que dans un an. Je plaiderai coupable et ils feront de moi ce qu’ils voudront. Cela m’est égal.*

La chance est avec moi: on m’a décrété si nuisible que je suis tenu à l’écart dans une cellule individuelle.

C’est au cachot que Julien découvre la plénitude de l’amour avec Madame de Rênal, c’est dans une geôle que Fabrice finit par posséder Clélia. Stendhal a raison : pourvu que l’on y soit isolé des importuns, la prison est un lieu érotique [1, с. 153].

Епіфан скоїв тяжкий злочин (*assassinat*), тому, відповідно до закону, перебуває у тюремному ув’язненні (*je suis en réclusion*). Лексема *réclusion* n.f. у значенні “privation de liberté” [7, с. 1073] як різновид стану самотності за своїм змістом відноситься до ситуації ізоляції, тобто розглядається нами як такий, що пов’язаний із фізичною (*réclusion*), просторовою (*je suis tenu à l’écart dans une cellule individuelle*) та часовою (*dans un an*) локалізацією людини по відношенню до соціального оточення та зовнішньо зумовлений ситуацією (*pour assassinat*), а не внутрішнім психічним переживанням [1, с. 8]. Героеві не просто байдуже те, що з ним відбувається (*cela m’est égal*), він навіть вважає, що йому пощастило бути ув’язненим в окремій камері (*la chance est avec moi*). Завдяки лексичним одиницям *assassinat*, *réclusion*, *cellule individuelle*, що втілюють тематичну лінію ПОКА-

РАННЯ ЗА ЗЛОЧИН, передано ситуацію і умови ув'язнення Епіфана Отоса. Останні, у свою чергу, готують читача до сприйняття чергових інтертекстуальних маркерів: аналогічних ситуацій ув'язнення Жюльєна Сореля (*au cachot*) й Фабріціо дель Донго (*dans une geôle*). Як підсумок таких подій вжито цитату Стендаля: “Якщо у камері немає докучливих сусідів, в'язниця – місце еротичне”.

У наступному фрагменті з'являється порівняння стану героїні з персонажем роману А.Дюма “Le Comte de Monte-Cristo”:

– *Vous êtes mariée?*

– *Célibataire et sans enfant. Vous êtes bien curieuse, mademoiselle.*

– *Appelez-moi Hazel. Oui, je suis dévorée de curiosité. Il y a de quoi. Vous n'avez pas idée de ma solitude ici, depuis cinq ans. Vous n'avez aucune idée de la joie que j'éprouve à vous parler. Avez-vous lu Le Comte de Monte-Cristo?*

– *Oui.*

– *Je suis dans la situation d'Edmond Dantès au château d'If. Après des années sans apercevoir un visage humain, je creuse une galerie jusqu'au cachot voisin. Vous, vous êtes l'abbé Faria. Je pleure du bonheur de ne plus être seule. Nous passons des jours à nous raconter l'un à l'autre, à nous dire des banalités qui nous exaltent, parce que ces propos simplement humains nous ont manqué au point de nous rendre malades* [2].

При першій зустрічі з медсестрою Хезел ставить не цілком коректне питання стосовно її сімейного стану (*Vous êtes mariée?*). Така допитливість молоді дівчини (*Vous êtes bien curieuse*) має підстави (*Il y a de quoi*). Відсутність співрозмовників і цілковита самотність протягом п'яти років (*ma solitude ici, depuis cinq ans*) змусили Хезел згорати від цікавості (*je suis dévorée de curiosité*). Інтенсивність такої якості втілена в тексті прислівником *bien adv.* (indiquant le degré, l'intensité, la quantité) → *tout à fait, très* [7, с. 123] і прикметником *dévorée adj.* “avec avidité” [7, с. 368]. Крім того, запитання такого типу цілком притаманні жіночій поведінці. У цьому уривку присутні два типи самотніх персонажів-жінок, між якими відбувається розмова. Незаміжня й бездітна Франсуаза (*Célibataire et sans enfant*) і прихована від суспільства Хезел, яка відчуває невимовну радість від спілкування з першою (*Vous n'avez aucune idée de la joie que j'éprouve à vous parler*). Лаконічна відповідь Франсуази щодо свого сімейного стану, а також відсутність слів автора при репліці дають підстави вважати, що вона сприймає цю ситуацію як належне, не переймається з цього приводу і, можливо, не вважає себе самотньою. Розгорнуті й емоційно навантажені висловлювання Хезел свідчать про протилежне. Вона прямо

висловлюється стосовно свого стану (*ma solitude ici*), порівнюючи себе з Едмоном Дантесом – головним персонажем роману А. Дюма “Le Comte de Monte-Cristo”. Це інтертекстуальне порівняння дає чітке уявлення ситуації: багато років дівчина не бачила жодного людського обличчя (*Après des années sans apercevoir un visage humain*) і тепер при зустрічі із Франсуазою плаче від щастя (*Je pleure du bonheur*), адже вона вже не одна (*ne plus être seule*). Звичні для жіночої компанії “турботи” (*Nous passons des jours à nous raconter l'un à l'autre* “цілими днями розповідати одна одній про себе”, *à nous dire des banalités* “говорити про дрібниці”) цінуються тоді, коли їх бракує (*ces propos simplement humains nous ont manqué au point de nous rendre malades* “цих простих людських слів нам до смерті не вистачало”).

В аналізованому далі фрагменті на фоні теми ув'язнення авторка вживає прийоми натяку й глузування в мовленні героїні:

– *Et qu'aimez-vous lire?*

– *Des histoires de prison, répondit l'infirmière avec un drôle de sourire.*

– *Vous avez frappé à la bonne porte: les héros stendhaliens vont souvent en prison. C'est le cas de Fabrice del Dongo. Je suis comme vous, j'adore les histoires de prison.*

– *C'est peut-être parce que vous avez vous-même l'impression d'y être, dit l'aînée qui jouait avec le feu.*

– *Est-ce nécessaire? Vous n'avez pas cette impression et cependant ces récits vous passionnent. C'est qu'il y a dans l'incarcération un mystère formidable: quand un être humain ne dispose plus d'autres ressources que sa propre personne, comment va-t-il continuer à vivre?*

– *Selon moi, ce qui rend la prison intéressante, ce sont les efforts que déploie le détenu pour s'en évader.*

– *Mais l'évasion n'est pas toujours possible.*

– *Si, elle l'est toujours!* [2]

Відповідь Франсуази на запитання Хезел “Що Ви любите читати?” (*qu'aimez-vous lire?*) супроводжується дивною усмішкою (*avec un drôle de sourire*), яку разом із реплікою “Історії про в'язницю” (*des histoires de prison*) ми розглядаємо як натяк. Хезел, не помітивши подвійного змісту в отриманій відповіді, розвиває тему далі. Дівчина згадує стендалівських героїв, які часто опиняються за ґратами (*les héros stendhaliens vont souvent en prison*), і тим самим підсвідомо ототожнює з ними себе, що підтверджується фразою *j'adore les histoires de prison* (“я обожаю такі історії”). Співрозмовниця не відступає від поставленої мети і вже не натякає, а прямо, проте делікатно наголошує на стані Хезел. Маркерами делікатності виступають прислівник *peut-être* і вираз *vous avez vous-même l'impression d'y être*. Намагаючись під-

штовхнути дівчину до усвідомлення свого стану і виходу з нього, медсестра продовжує гратися з вогнем (*jouait avec le feu*). Підказку про втечу вона завуальовує під твердження, в якому висловлює свій інтерес до подібних історій (*ce qui rend la prison intéressante*) веде мову про зусилля, докладені ув'язненими для втечі (*les efforts que déploie le détenu pour s'en évader*). Крок за кроком Франсуаза підходить до поставленої мети, яка розкрита у висловлюванні *Si, elle l'est toujours!* (Вона (втеча) завжди можлива!).

Отже, взаємозв'язок непоодиноких посилянь на класичні тексти, розсіяних по усьому роману, підтверджує положення про те, що інтертекстуальність являє собою ефективний засіб характеристики персонажа; спосіб, в який персонаж використовує свою начитаність, як і вибір зразка для наслідування, виявляють суттєві риси його зовнішності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, класична інтертекстуальність постмодерністської прози А. Нотомб дозволяє звести, зіставити, ототожнити значення [3, с.61] і забезпечити цілісність образу персонажа. Подальший аналіз дозволить виявити імпліцитні маркери інтертекстуальності, що декодують досліджуваний стан.

Література

1. Корчагина С. Г. Генезис, види и проявления одиночества: [монографія] / С.Г. Корчагина. – М.: Москов. псих.-соц. ин-т, 2005. – 196 с.
2. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : [навч.

посіб.] / І.М. Кочан. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2008. – 423 с.

3. Лотман Ю. М. Миф – имя – культура [Электронный ресурс] / Ю.М. Лотман // Статьи по семиотике и топологии культуры. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Lotm/05.php.
4. Лотман Ю. М. Текст как семиотическая проблема [Электронный ресурс] / Ю.М. Лотман // Статьи по семиотике и топологии культуры. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Lotm/15.php.
5. Пьеге-Гро Н. Введение в теорию интертекстуальности / Натали Пьеге-Гро ; [пер. с фр., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова]. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 240 с.
6. Чернявская В. Е. Лингвистика текста : Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность : [учеб. пособие] / В.Е. Чернявская. – М. : Книжный дом ЛИБРОКОМ, 2009. – 248 с.
7. Le Robert Micro Poche 1. Dictionnaire de la langue française / [sous la direction de A. Rey]. – P. : Dictionnaires Le Robert, 1992. – 1448 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Nothomb A. Attentat / Nothomb A. – P. : Editions Albin Michel S. A., 1997. – 154 p.
2. Nothomb A. Mercure [Ressource électronique] / Nothomb A. – Accessible à: http://frenchbook.net/index.php?name=Html_Content&op=page&folder=Nothomb&contentsite=nothomb02-1.html

The article deals with one of pragmatic aspects of the state of character's solitude – intertextual links' levels. Intertextual category as a basic principle of postmodernist texts enables to examine the graphical markers and direct textual references as explicite intertextual markers which actualize the state of solitude.

Key words: *intertextuality, markedness, explicite marker, print accentualization.*

Освещается один из лингвопрагматических аспектов отображения состояния одиночества персонажа, а именно – уровень интертекстуальных связей. Категория интертекстуальности как основной принцип постмодернистских текстов даёт возможность рассматривать графические маркеры и прямые текстовые отсылки в качестве эксплицитных интертекстуальных маркеров, которые актуализируют состояние одиночества.

Ключевые слова: *интертекстуальность, маркированность, эксплицитный маркер, акцентуализация шрифтом.*